

AJANKOHTAISTA

Konservatiivi ja radikaali

Professori Urpo Harvan 100 – vuotismuisto

Heikki Mäki-Kulmala

Aristoteles aloittaa useimmat teoksensa katsauksella siitä, mitä aiheesta – esimerkiksi etiikasta, politiikasta tai retoriikasta – oli aikaisemmin sanottu. Näin hän menetteli uskoen, etteivät varhaisemmat tutkimukset voineet olla täysin väärässä, että niistä useimpiin sisältyi aina jokin totuuden jyvänen. Mutta koska katsomuksia oli monia vieläpä keskenään ristiriitaisia, niin todennäköisesti niissä kaikissa oli myös puutteita. Tämä traditioon kiinnittyvä lähestymistapa oli ominainen myös Urpo Harvalle, niin kasvatustieteilijänä kuin filosofinakin. Hänen monet teoksensa – esimerkiksi vuonna 1957 ilmestynyt, uudempaa filosofista antropologiaa käsitellyt *Ihminen etsii itseään* tai seuraavana vuonna julki tullut *Etiikka* – saattavat ensi silmäyksellä näyttää vain huolellisilta referaateilta siitä, mitä jotkut suuret nimet ovat näistä aihepiireistä sanoneet. Mutta perusteellisempi lukija kyllä havaitsee Harvan kriittiset reunamerkinnot ja omat kannanotot. Tuskin osuu pahoin harhaan, jos väittää, ettei ole olemassa yhtään ainutta merkittävää ajattelijaa ja ajatussuuntaa, jonka näkemykset Urpo Harva olisi suoralta kädeltä tuominut tai varauksetta hyväksynyt.

Alas professorit

Harva kirjoitti uransa aikana paljon, osallistui ahkerasti julkiseen keskusteluun ja hänen teoksiaan luettiin enemmän kuin yhdenkään muun sen ajan suomalaisen filosofin tai kasvatustieteilijän – Eino Kailaa ehkä lukuun ottamatta. Hän kirjoitti myös suomalaiselle lukijakunnalle ensimmäiset asiantuntevat esittelyt esimerkiksi sellaisista äärimmäisen keskeisistä ajattelijoina kuin Marx, Heidegger ja Sartre. Mutta kaikesta tästä huolimatta Harvasta ei tullut missään vaiheessa muotifilosofia tai ”guru”. Eräs syy tähän oli se, ettei hän halunnut ryhtyä minkään asian tai ”ismin” julistajaksi, eikä hän liioin halunnut luoda mitään erityistä koulukuntaa. Tällainen ei yksinkertaisesti sopinut hänen korostuneen individualistiselle mielenlaadulle.

Harva kaihtoi kaikkia muotifilosofin tai gurun elkeitä myös siksi, että hän mielsi itsensä joka hetki kasvattajaksi, ja kasvatuksen hän ymmärsi Juho Hollon tavoin ”kasvamaan saatamiseksi”. Kasvattajan silmämääränä tulee aina olla kasvatettavan paras, tämän vapauden ja itsenäisen ajattelun kehitys. Muotifilosofi tulee taas ajatelleeksi ennen muuta itseään, koska hänen on jatkuvasti kamppailtava paikastaan auringossa, pidettävä oma oppilas-, kuulija- tai lukijakuntansa mahdollisimman suurena ja uskollisena. Sama pätee vieläkin selvemmin erilaisten aatesuuntien edustajiin tai palvelijoihin, ”ministereihin”.

Urpo Harva oli siis yhtä aikaa traditionalisti ja individualisti sekä myös konservatiivi ja radikaali, mikä saattaa kuulostaa joidenkin korvissa määritelmälliseltä mahdottomuudelta. Kuvaava esimerkki tästä on hänen pamflettinsa *Alas professorit: Kulttuuripoliittinen ajan-kuva Nyky-Suomesta*. Se ilmestyi vuonna 1969, jolloin radikaali opiskelijaliike eli meillä kaikkein väkevimmän nousunsa hetkiä, ja sen tärkein vaatimus oli ”yleinen ja yhtäläinen äänioikeus yliopistohallinnon kaikilla tasoilla”, lyhennettynä ”mies ja ääni -periaate”. Yliopiston perinteistä valtarakennetta ja erityisesti professorikunnan vahvaa asemaa puolustanut Harva sai nyt tietenkin pahimman arkkitaantumuksellisen leiman. Sen sävyjä ei yhtään lieventänyt se, ettei kyseistä pamflettia syystä tai toisesta julkaissut kumpikaan Harvan vakituisista kustantajista, ei Otava eikä WSOY, vaan Alea -kirja, jyrkän antihekkoslaisuutensa takia äärioikeistolaiseksi leimautunut pienkustantamo. Harvan kanssa samoilla linjoilla yliopiston perinteiden puolustajana oli myös professori Raoul Palmgren, joka muutoin luettiin kuuluvaksi aivan eri leireihin kuin Harva.

Harva totesi varsin perustellusti, että opiskelijoiden suuri enemmistö suhtautui opintoihinsa tai tieteenalaansa varsin välineellisesti: he halusivat vain pätevyitä ammattiinsa ilman erityisiä lisäurakoita. Sen sijaan professorikuntaan valikoitui keskimääräisestä enemmän niitä, jotka olivat kiinnostuneita tieteestä ja totuudesta sen itsensä, ei vain mahdollisen hyödyn vuoksi. Myös silloisen opiskelijaliikkeen toinen keskeinen vaatimus, opiskelijapalkka, oli Harvasta varsin arveluttava, koska palkan maksajalla oli aina perinteinen oikeus määrätä työ ja valvoa sen suorittamista.

Seurauksena tästä kaikesta olisi se, että yliopisto menettäisi hyvin suuren osan autonomiansa ja tulisi yhä enemmän riippuvaiseksi yhteiskunnan taloudellisista ja poliittisista valtainsäilytyksistä, jotka eivät ehkä olisi kovin kiinnostuneita kriittisen, itseisarvoisesti vain totuuden tavoitteluun keskittyneen, ajattelun viljelemisestä tai varjelemisestä.

Urpo Harva, radikaali konservatiivi. Kuva: Tampereen yliopiston arkisto.

Ihminen hyvinvointivaltiossa

Useimmat niistä kysymyksistä, joiden yhteydessä Urpo Harvan konservatiivisuus ja traditioiden kunnioitus kääntyy kuin varkain radikalismiksi, liittyvät utilitaristisiin tai ”materialistisiin” ajattelutapoihin, jotka hänen mukaansa olivat tunkeutumassa yhä syvemmälle ja laajemmalle yhteiskuntaan. Niiden kritiikistä oli kysymys myös *Alas professorit* -pamfletissa, mutta vieläkin puhuttelevampi on tässä suhteessa hänen teoksensa *Ihminen hyvinvointivaltiossa*, joka hän kirjoitti vastineeksi Pekka Kuusen vaikutusvaltaiselle kirjalle *60-luvun sosiaalipolitiikka*.

Kuusen kirja oli radikaali ja tyyliään ilottelevan tai jopa häikäilemättömän suorapuheinen. Hänen mukaansa kansa oli auttamattoman eripuraista, koska esimerkiksi maataloustuottajat halusivat maitolitrasta mahdollisimman korkean hinnan, kun taas kaupunkilainen kuluttaja halusi sen mahdollisimman halvalla; metsänomistaja halusi puusta mahdollisimman korkean hinnan, kun taas tehtailijat halusivat pitää kantohinnat alhaalla. Uutta Kuusen kirjassa oli se, ettei hän nähnyt tällaisessa ryhmäitsekkyudessa mitään tuomittavaa tai kansakunnan kokonaisedun vastaista. Hän ei liioin julistanut mitään niukkuuden tai vähään

tyytymisen etiikkaa, päinvastoin: koska kaikki kansanryhmät halusivat lisää ja lisää aineellista hyvää, voitiin taloudellinen kasvu määrittää koko kansaa tyydyttäväksi ja sitä yhdistäväksi tavoitteeksi. J.M. Keynesin oppien mukaisesti voitiin kulutus nähdä taloudellisen kasvun vauhdittajana, ei jarrun painajana.

Kuusen uudessa yhteiskuntavisiossa mallikansalaiset olivat edelleenkin työteliäitä ja edeltäjiään vielä monin verroin tehokkaampia. Mutta heidän ei pitänyt olla enää vähään tyytyväisiä, eikä turhan säästäväisiäkään, päinvastoin: jokaisen tuli huolehtia osaltaan siitä, ettei tavara jumittunut kaupan hyllyille tai varastoihin. Kuusen kirja oli yksi niistä tietar-toista, joiden opastamana Suomi siirtyi sosiologi Pertti Alasuutarin sanoin ”moraalitaloudesta sääntelytalouteen”. Jatkuvan ja tasaisen taloudellisen kasvun aikaansaaminen kun edellytti Kuusen mukaan julkiselta vallalta isoa panosta talouden ja koko yhteiskunnan kehityksen ohjaajana.

Harvan mukaan Kuusen ajattelu oli hälyttävän yksioikoista materialismia tai utilitarismia, joka kutisti ihmisen pelkän tuottajan ja kuluttajan kaksoisrooliin ja jolle rajattomasta taloudellisesta kasvusta oli tullut ainoa perimmäinen arvo. Koska tällaiseen utilitarismiin liittyi myös tietynlaisen demokratian korostus, joutuivat korkeammat tai hienostuneemmat henkiset arvot väistymään ”animaalisten” arvojen tai pyyteiden tieltä, koska ”kansan suuri enemmistö” tunsi välittömimmin omikseen. Tätä ihmismassan, ”demoksen”, aineellisten pyyteiden rajattomuutta alleviivasivat jo Platon ja Aristoteles aikoinaan.

Harvan kritiikki sai eniten vastakaikua kaikkein vanhakantaisimpien konservatiivien piiristä. Sillä suunnalla ei toivottu työväestön pysyvän vähään tyytyväisenä vain aineellisessa suhteessa. Sen toivottiin kaikessa muussakin jättäytyvän kuuliaisen ja nöyrän alamaisen tai ikuisen lapsen osaan. Lapsihan on sellainen ihmisolento, joka ei vielä täysin ymmärrä omaa parastaan, vaan tarvitsee siihen aikuisen ohjausta. Vanhakantaisilla konservatiiveilla oli taipumus kokea itsensä yhteiskunnan mitassa ainoiksi aikuisiksi.

Mutta oliko Kuusen ajattelu perimmältään niin utilitaristista tai vain aineellis-taloudelliset arvot huomioivaa kuin Harva väitti? Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -teoksesta muistamme, kuinka pappilan korkeasti ihanteellinen herrasväki, ruustinna Ellen Salpakari etunenässä, hankki Jussi Koskelalle raivausmitalin. Mutta samainen ruustinna ei kuitenkaan pystynyt luopumaan vaatimattomassa maalaispappilassaan suurellisista elämäntavoistaan, mikä vuoksi hän alkoi painostaa miestään ja muuta seurakunnan johtoa ottamaan suuren osan samaisen Jussin raivaamasta suosta pappilan omaan käyttöön – koska virkataloa uhkasi muutoin vararikko. Linnan romaanissa raivausmitali symboloi hienosti konservatiivien korostamia ”henkisiä arvoja”, joilla koetettiin kuvitteellisesti korvata aineellisia arvoja – esimerkiksi ankaralla työllä pelloksi raivattua suota. Pekka Kuusen ja hänen sanavalintojensa motiivina oli ennen kaikkea tehdä loppu tämän kaltaisista ”vaihtosuhteista”, pyrkiä puhumaan reilusti aineellisista intresseistä ja niiden ristiriidoista silloin, jos niistä perimmältään oli kysymys.

Kuusikymmentäluvun alkupuolen Suomessa Harva kuulosti siis aikansa elähtäneeltä Runeberg-epigonilta, kun taas Pekka Kuusi näytti edustavan uusien yhteiskuntatieteiden terävintä kärkeä. Mutta toisaalta: täsmälleen samana vuonna (1964) kun *Ihminen hyvinvointivaltiossa* tuli suomalaisten lukijoiden käsiin, ilmestyi USA:ssa Herbert Marcusen *One-dimensional man*. Ilmestymisvuoden lisäksi näillä teoksilla on jonkin verran muutakin yhteistä. Kumpikin kirja korostaa, että teknokraattis-byrokraattisesti säännellyn ja jatkuvaan taloudelliseen kasvuun pyrkivän yhteiskuntakoneiston tuottamalla onnen, demokratian ja vapauden lupauksilla on karu, vaikkakin alkuun perin huomaamaton kääntöpuolensa. Ihmiset kutistetaan pelkän tuottaja-kuluttajan osaan ja aikaa myöten kontrollista tulee paljon aukottomampaa kuin perinteisissä yhteiskunnissa tai valtahierarkioissa. Runsauden ja

mukavuuden hinta onkin tänään paljon selvemmin nähtävissä kuin näiden kirjojen ilmestymisen aikoihin. Nythän saamme melkein päivittäin kuulla yhä uusien säästöjen, supistusten, leikkausten tai tehostamistoimien välttämättömyydestä ja kuinka yhä uusilla ja uusilla elämänalueilla vaaditaan yhä enemmän tulosvastuullisuutta ja läpinäkyvyyttä.

Harvan ja Marcusen yhtäläisyyksiä ei tule tietenkään liioitella. Marcuse etsi vastarinnan pesäkkeitä yhteiskunnan marginaaleista, joihin hän luki kuuluvaksi erilaisten vähemmistöjen ohella myös kodistaan irtaantuneet, mutta yhteiskuntaan vielä kiinnittymättömät opiskelijat. Viimekätinen muutosvoima hänelle oli, kaikesta huolimatta, työväenluokka. Harva taas näki teknokraattis-taloudellisen systeemin vastavoimat aivan muualla: esimerkiksi yliopiston tai kirkon kaltaisissa ajan arvokkaasti patinoimissa instituutioissa sekä humanismin traditiossa, jonka yksi tärkeä kannattelijaksi oli – yliopistolaitoksen rinnalla – vapaa kansansivistystyö.

Vapaus työstä

Urpo Harvan kiinnostus Marxiin ja työväenliikkeeseen sekä työväestön omaehtoiseen sivistystoimintaan näyttää heränneen joskus 1950 -luvulla. Niihin kaikkiin hän joutui kuitenkin pettymään, eikä syy ollut välttämättä niiden liiallinen radikalismi. Asian laita saattaa olla aivan päinvastainen, sillä eräessä Harvalle tärkeässä asiassa nämä eivät olleet tarpeeksi radikaaleja vaan päinvastoin ne olivat opportunistisesti sopeutuneet porvariston ihanteisiin ja ajattelutapoihin. Tämä tärkeä kysymys oli suhde työhön.

Harvan suuresti arvostama Aristoteles, kuten melkein kaikki muutkin antiikin ja vielä keskiajankin filosofian klassikot, mielsivät työn sodankäynnin kaltaiseksi asiaksi. Sotiminen itsessään ei ollut mitenkään hohdokasta eikä tyydyttänyt mitään ihmisen tarvetta. Niinpä viisas ihminen ryhtyi moiseen toimeen vain pakon edessä, silloin kuin vieraat valloittajat tai ryöstöretkeilijät uhkasivat hänen rauhaansa. Samaan tapaan työ oli sotaa vilua, nälkää, asunnottomuutta ja muita sen kaltaisia vitsauksia vastaan.

Harva vastusti jyrkästi niitä uuden porvarissäädyn myötä valtaan nousseita ajattelutapoja, joiden mukaan ihminen olisi ennen muuta työtätekevä olento *homo laborans* ja että hän voisi parhaiten ”toteuttaa itseään”, ”olemustaan ” tai ”luovuuttaan” nimenomaisesti työn piirissä. Viisas ihminen kävi tätäkin sotaa vain sen verran, mitä kohtuullisen aineellisen elintason saavuttaminen vaati.

Toisin kuin eettis-poliittinen toiminta (praxis) tai uskonnollis-filosofinen mietiskely (theoria), tuottava työ (poiesis) ei ollut itsessään palkitsevaa. Sitä tehtiin yksinomaan sen tulosten takia. Oman porvariston hallitseman aikamme valtanäkemyksistä poiketen, mutta Aristoteleen tai Tuomas Akvinolaisen kantoihin yhtyen, Harva myös uskoi, että kohtuus tai ihmisen ”todellisten tarpeiden” joukko voitaisiin kohtalaisen objektiivisesti määritellä tai rajata. Harva toivoi saavansa tukea näille työ kriittisille näkemyksilleen paitsi Marxilta myös marxilaiselta työväenliik-

keeltä, jonka tunnetuimmassa laulussakin puhuttiin ”työn orjista”. Harva näyttää tutkiskelleen Marxin ja eräitten marxilaisten tekstejä varsin tarkkaan, erityisesti kaikkea sitä, mitä niissä puhuttiin vieraantuneesta työstä tai työn ja ihmisen esineellistymisestä. Kokonaisuutena marxilaisuus oli kuitenkin pettymys: se ei Harvan mukaan kyennyt ponnistautumaan eroon modernin ajan – toisin sanoen ”porvariston aikakauden” – työ- ja kulutuskeskeisistä ihmiskäsityksistä. Marxilaiset elättelivät Harvan mielestä perusteetonta ja epämääräistä kuvitelmaa työn vapauttamisesta, vaikka tavoitteeksi olisi pitänyt ottaa mahdollisimman pitkälle menevä vapautuminen työstä, tilan luominen syvemässä mielessä inhimillisille toiminnan alueilla, *praxikselle* ja *theorialle*.

Vihreä

Harvan suhde ”evangelis-luterilaiseen kansankirkkoon” ei ollut aivan ongelmaton, sillä katolisuus näyttää olleen hänelle monessakin suhteessa paljon läheisempää. Näin erityisesti siksi, että katolinen kirkko ja sen oppi antoi tilaa varsin laajalle kirjolle erilaisia elämänmuotoja, kun taas protestantismi tasapäisti ihmiset tekemällä heistä kaikista ainakin jossain määrin taloudellisen hyödyn tavoittelijoita, vaihtoehtona tälle oli vain auttamaton syrjäytyminen. Yhden vaihtoehtoisen elämänmuodon olivat mahdollistaneet luostarit ja erilaiset sääntökunnat. Katolisella keskiajalla olivat syntyneet myös ensimmäiset yliopistot, joiden tarkoituksena oli pyrkimys totuuteen sen itsensä vuoksi, ei hyödyn takia.

Ihminen hyvinvointivaltiossa -teoksessaan Harva ottaa esiin myös katolisen kirkon ”pyhän köyhyden” ihanteen, jonka katoamista protestanttisesta maailmasta hän piti suurena vahinkona. Samassa yhteydessä hän toteaa kuinka:

*Maailma nähdään pelkästään talouselämän raaka-aineena, jota ihmisen on lupa mieltänsä mukaan muokata, hävittää siitä kokonaisia eläinlajeja, turmel-
la sen kauneus. Ekonomisesti maailmaan suhtautuva ei hiljenny sen kauneu-
den edessä, ei hämmästele sen olemisen ja elämisen salaperäisyyttä, ei tajua
sen vertauskuvallisuutta.*

Harva ei kuitenkaan kehittänyt yhtä yksiselitteisen ”biosfäärikeskeistä” maailmankatso-
musta kuin Pentti Linkola seitsemänkymmentä- ja kahdeksänkymmentäluvun kuluessa
ilmestyneissä kirjoituksissaan. Se kun olisi vaatinut kristillis-humanistiseen traditioon kas-
vaneiden juurten katkomista. Mutta jotain kuitenkin kertoo se, että vuosikymmenet puolue-
poliittista sitoutumattomuuttaan korostanut Urpo Harva liittyi lopulta ”linkolalaiseen” Vih-
reään puolueeseen.

Tähän samaan ajatuskokonaisuuteen liittyy Harvan jyrkän kielteinen kanta suhteessa
aborttiin. Kun niiden määrä pysyi 1970- ja 1980-luvuilla korkeana – tai jopa kasvoi ehkä-
sykeinojen kehityksestä huolimatta – ilmensi se Harvan mukaan juuri yllämainittua ”eko-
nomista suhdetta” maailmaan ja elämään. Orastava ihmiselämäkin nähtiin vain jonkinlaise-
na raaka-aineena. Nämä Harvan motiivit ovat tietenkin huomionarvoisia, vaikka ei hänen
ankaria johtopäätöksiään hyväksyisikään.

Elävä traditio

Aloitimme tämän retkemme Harvan ajatusmaailmaan luonnehtimalla häntä traditionalistik-
si, erityisesti kristillis-humanistiseen traditioon sitoutuneeksi ajattelijaksi ja kasvattajaksi.
Traditioon pitäytyminen mielletään helposti jonkinlaiseksi kahleeksi, vapaan ajattelun

esteeksi. Harva kuitenkin näki tämän asian toisin: Ne, jotka pitävät ajatteluaan ”filosofian loppuna” tai jonain aivan kertakaikkisena käänteenä nuoren Wittgensteinin tai Heideggerin tapaan, ajautuvat helposti jonkinlaiseen fundamentalismiin tai lahkolaisuuteen. Toinen vaihtoehto on taas yhtä lohduton skeptismi. Sen sijaan niillä, jotka Harvan tavoin pitäytyvät traditiossa, on yhtäältä maata jalkojen alla ja toisaalta tilaa liikkua.

FT Heikki Mäki-Kulmala on Tampereen yliopiston Opettajankoulutuslaitoksen lehtori